

Марија ДРАКУЛОВСКА-ЧУКАЛЕВСКА

УДК: 316.421
316:304-027.511

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА: ПРОЦЕС И/ ИЛИ ПРОЕКТ

Кратка содржина

Прашањето за глобализацијата кое по својата природа е мошне комплексно и противречно во современата социологија е анализирано од различни теориски позиции.

Во овој труд се анализираат две теориски гледишта за прашањето на глобализацијата. Првото гледиште се однесува на глобализацијата како процес, како добро артикулирана теориска ориентација која свој полн израз најде во делата на Имануел Волерстин (Wallerstein, 1999), Роналд Робертсон (Robertson, 1992), Мартин Елброу (Albrow, 1990), Ентони Гиденс (Giddens, 1998) и Јан Пиетерс (Pieterse, 2009). Додека, пак, најелоквентни експоненти на теориската ориентација за глобализацијата како проект е во делата на Пјер Бурдије (Bourdieu, 1998), Пол Хирст, Грегејм Томсон (Hirst and Thompson, 1999, 2000) и Џорџ Сорос (Soros, 2002). Двете перспективи се извонредно значајни за да се интерпретираат различните социокултурни контексти.

Клучни зборови: ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ПРОЦЕС, ПРОЕКТ

Вовед

Дискусиите во современата социологија и во другите општествени науки кои се однесуваат на прашањата за интегрирањето на светот во една целина, како и за згуснување на просторот и времето, за бихевиоралната секвенција која се врзува за културната траума, како и за сколошките ризици се релевантни и за разбирањето на прашањето за глобализацијата.

Глобализацијата е едно од најмногу истражуваните прашања во последните неколку децении. Социолозите му придаваат исклучително значење на ова прашање, како на теориско, така и на емпириско ниво. На теориско ниво тие, главно, се насочени кон истражување на природата на глобализацијата, којашто е многу сложена и комплексна, па, поради тоа, тие настојуваат одделно да ги тематизираат нејзините димензии и последиците од нив. Сите овие димензии се засмно поврзани и преку нив се воспоставуваат нови релации меѓу државите и општествата во светот. Тие претставуваат пресвртница во социолошкото промислување кон современиот свет.

Современиот социолог Јан Пиетерс дава еден општ преглед за дебатите за глобализацијата и во тој контекст го ситуира прашањето за глобализацијата во

еден поширок контекст. Во врска со тоа, зборува за консензус меѓу социолозите, барем во поглед на некои најзначајни белези на глобализацијата. Јан Пиетерс смета дека постои согласност во мислењето дека глобализацијата е обликувана од технолошките промени, дека инволвира реконфигурирање на држави, дека секогаш е придружена со регионализација и дека се одвива нерамномерно. Меѓутоа, според неговото мислење, глобализацијата предизвикува повеќе контроверзии отколку консензус. Всушност, оние нешта околу кои социолозите се согласуваат се помалку во однос на оние за кои тие водат расправи.

Според него, најспорните прашања во врска со глобализацијата се прашањата за тоа дали глобализацијата во суштина е економски феномен или, пак, тој е мултидимензионален феномен? Постои и несогласување во поглед на тоа што, всушност, е глобализацијата? Пиетерс наведува уште неколку прашања кои се спорни. Тоа е прашањето дали глобализацијата е рецентен или долгорочен процес, прашањето дали глобализацијата реално постои или таа е мит или претерана реторика. Спорно е, исто така, и прашањето дали во својата суштина глобализацијата е неолиберализам и дали со процесот на глобализацијата може да се управува (Pieterse, 2009: 7-8).

Понатаму, Јан Пиетерс забележува дека глобализацијата различно се објаснува во различни општествени науки и во различни периоди. Концептот на Пиетерс е претставен во Табела 1 (15-16).

Табела 1. Глобализацијата во општествените науки

<i>Дисциплини</i>	<i>Период</i>	<i>Подрачје</i>	<i>Клучни зборови</i>
Економија	1970	МНК, банки, технологии	Глобални корпорации, глобални производи, глобален капитализам
	2000		Нова економија
Културни студии	1970	Масовни медиуми, рекламирање	Глобално село, Си-Ен-Ен (CNN), мекдоналдизација, дизнификација, хибридизација
Политички науки	1980	Интернационализација на државата. Општествено движење	Конкурентски држави, постинтернационални политики, глобално граѓанско општество
Географија	1900	Простор и место, релативизација од дистанција	Глобално – локално, глобализација
Социологија	1800	Модерност	Капитализам, национална држава, индустријализација

Филозофија	1700	Глобална рефлексивност	Планетарна етика, универзален морал
Политичка економија	1500	Капитализам	Светски маркет (пазар)
Антропологија	5.000 пр.н.е.	Вкрстување на култури, технологии. светски религии	Глобални протоци, глобална екумена, раширено ниво на кооперација
Екологија		Глобална екологија, интеграција од екосистеми	Глобален ризик

Извор: Pieterse Nedeerven, Jan. 2009. *Globalization and Culture: Global Mélage*. Lanhan: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

Во социологијата првпат поимот глобализација го воведува Роналд Робертсон во осумдесеттите години на XX век, поточно во 1987 година (Robertson, 1992). Од овој поим во социолошкиот дискурс произлегуваат поимите глобална епоха (Albrow, 1990), глобална култура (Appadurai, 1990; Robertson, 1992; Smith, 1990), глобална свест (Robertson, 1992), глобален систем (Sklar, 1991), глобални градови (Sassen, 2001; 2007) и многу други кои се во меѓусебна релација. Освен во социологијата, поимот глобализација многу пошироко се употребува и во другите науки. Во економијата се употребува поимот глобална економија, глобализација на пазарите; во правото и меѓународните односи се употребува поимот глобална меѓузависност, итн.

Теориски гледишта за глобализацијата

Според наше мислење, прашањата за глобализацијата може да бидат анализирани со примената на двете, можеби, најраспространети гледишта. Првото гледиште се однесува на глобализацијата како процес со реална содржина, а второто гледиште на глобализацијата како проект или конструкција на развиените земји со цел да се уништат останатите земји во светот.

Првото гледиште го застапуваат голем број истакнати социолози, меѓу кои посебно значење за теоретизациите за глобализацијата имаат Имануел Волерстин (Wallerstein, 1999), Роналд Робертсон (Robertson, 1992), Мартин Елброу (Albrow, 1990), Ентони Гиденс (Gidens, 1998) и Јан Пиетерс (Pieterse, 2009). Не е помалку репрезентативна и втората група автори кои го застапуваат гледиштето за глобализацијата како *проект*. Во оваа група влегуваат социолозите Пјер Бурдије (Bourdieu, 1998), Пол Хирст, Грегејм Томсон (Hirst and Thompson, 1999, 2000) и Џорџ Сорос (Soros, 2002).

Според Имануел Волерстин, глобализацијата е големо неразбирање на современата реалност. Тој истакнува дека денес се наоѓаме во период на транзиција или глобализација во која целиот капиталистички светски систем ќе биде трансформиран во нешто друго, при што иднината на светот директно ќе зависи од транзицијата чии последици се неизвесни (Wallerstein, 1999: 1). Волерстин потенцира дека одвоените општества се реструктурираат во еден светски систем во кој секое општество, секоја компанија, култура, класа и секоја индивидуа се инкорпорираат во една единствена поделба на трудот, која тој ја означува како капиталистичка светска економија. Почетоците на капиталистичката светска економија Волерстин ги врзува за крајот на XV век и почетокот на XVI век, главно, во Европа. Меѓутоа, таа доживува кулминација кон крајот на XIX век, кога се распространува во сите делови од светскиот систем (Wallerstein, 1986: 21). Тоа го поткрепува со аргументите дека процесите на глобализацијата не се нови процеси, туку дека тие процеси траат веќе подолг временски период.

Слични определби наоѓаме и кај Роналд Робертсон. Според него, поимот глобализација, особено во академските средини, почнува да се употребува неодамна, поточно во почетокот на 1980-тите години, навлегувајќи со голесма брзина во сите сфери од општествениот живот во различни делови од светот, каде што се јавува и свесноста за овие процеси. Глобализацијата, според мислењето на Роналд Робертсон, се однесува на згуснувањето на светот и на интензивирањето на свеста за светот како целина (Robertson, 1992: 8).

Оттука, за поимот на глобализацијата се врзуваат две значења. Првото значење се однесува на глобализацијата како субјективен процес за кој кај поединците постои свест за светот како целина, како едно единствено место. Второто значење ја одбележува глобализацијата како објективен процес, според кој светот, реално, се поврзува на политички, економски и на културен план. Имено, ваквиот пристап се покажува како посоодветен во дефинирањето на глобализацијата како процес, чиј крај не се гледа.

Врз основа на овие две значења, Робертсон ја гради својата теорија за глобализацијата, нагласувајќи ги односите меѓу составните компоненти на „глобалната човекова ситуација“. Тие односи се клучни во промислувањето на глобалната ситуација, поточно, меѓу општествата (националната држава), светскиот систем на општествата, поединците и на човештвото. Со овие компоненти се означуваат процесите на социјалност, интернационализација, индивидуализација и генерализација, преку кои се гради сознанието за постоењето на човештвото и на глобалниот светски поредок (27).

Од расправите за глобалниот поредок Робертсон формулира типови и поттипови на светскиот поредок, кои го означуваат како симетричен, асиметричен, централизиран и децентрализиран. Главни типови на светскиот поредок кои Робертсон ги потенцира се: *глобална заедница 1* - светот треба и може да биде организиран само во облик на релативно затворени социјални заедници. Според ова гледиште, Робертсон го гледа светскиот поредок како симетричен, втемелен на верата за еднаква вредност и светот на секоја заедница; *глобална заедница 2* -

тука се создава единствена светска заедница која според својата природа може да се означи како глобален поредок; *глобално општество 1* - тука на светот се гледа како поредок што е составен од серија отворени општества меѓу кои постои значајна социокултурна размена; *глобално општество 2* - замислува дека светскиот поредок е втемелен врз основа на планот на светската организација (78).

Преку типовите и поттиповите на светскиот поредок, Робертсон настојува да ја објасни глобализацијата како процес со долга историја. Робертсоновата теориска перспектива за глобалниот свет во социологијата има големо значење, поради можноста емпириски да се истражат формите на глобализацијата и глобалната свест, операционализирани преку интеракцијата меѓу поединци или групи коишто имаат различни погледи за светскиот систем.

Слично гледиште развива Јан Пиетерс. Тој ја анализира глобализацијата како објективен емпириски процес кој ја јакне економската и политичката поврзаност. Неговата перспектива за современиот свет посебно ја нагласува глобализацијата како длабок историски процес кој го објаснува преку неколку аспекти. Прво, глобализацијата се однесува на движењето на населението уште од античко време од еден кон друг континент во светот. Второ, тоа движење ја овозможува оддалеку културната размена. Трето, глобализацијата се однесува на светските религии и нивната глобализаторска моќ. Четврто, глобализацијата е дифузија на технологии, воени технологии, писменоста, науките и развојот на новите технологии кои, пред сè, се должат на интеркултурните контакти (Piters, 2009:26-27).

Според овие автори, една од најзначајните манифестации на вака сфатените процеси на глобализацијата е интензивното интегрирање на општествата во глобалниот простор. Во врска со ова, социологот Мартин Елброу ја сугерира интегративната природа на процесите на глобализацијата. Тој зборува дека глобализацијата ги означува сите оние процеси со чија помош луѓето од целиот свет се инкорпорирани во едно светско општество, односно во глобалното општество (Albrow, 1990: 45).

Наспроти претходните размислувања за глобализацијата како процес, се јавуваат согледувањата на втората група автори кои се обидуваат да ја објаснат глобализацијата како *проект*. Најзначајни автори од нив се: Пјер Бурдије (Bourdieu, 1998), Пол Хирст и Грехејм Томсон (Hirst and Thompson, 1996), Џорџ Сорос (Soros, 2002) и многу други. Во центарот на нивните размислувања е глобализацијата како *проект* воден од моќни поединци и општествени групи во светот, кои, без оглед на последиците, профитираат на сметка на помалку моќните поединци и групи.

Францускиот социолог Пјер Бурдије критички ги анализира современите процеси. Тој зборува дека глобализацијата е силен мит, еден моќен дискурс, една силна идеја која е доминантна во современите општества (Bourdieu, 1998:34). Во таа смисла, Бурдије забележува дека глобализацијата е проект кој е во рацете на мал број моќни земји. Тие моќни земји имаат доминантна позиција во однос на останатите земји во светот и притоа ја намалуваат автономијата на националните финансиски пазари (45).

Гледиштето за митот на глобализација понатаму продолжуваат да го развиваат Пол Хирст и Грегејм Томсон. Од расправите за мит на глобализацијата Хирст и Томсон издвојуваат неколку ставови кои одат во прилог на нивното гледиште. Прво, актуелната меѓународна економија е помалку отворена и интегрирана од периодот од 1870 до 1914 година. Второ, денес вистински транснационални компании се ретки. Голем дел од компаниите се национални, но тргуваат на мултинационално ниво со акцент на националното производство и продажба, при што нема значајни тенденции за развој на вистински меѓународни компании. Трето, мобилноста на капиталот не придонесува за трансфер на инвестициите и вработувањата од развиените земји кон земјите во развој; директното странско инвестирање е исклучиво концентрирано меѓу развиените индустриски земји, а останатите земји во светот се маргинализирани. Четврто, како таква, светската економија е далеку по својот карактер да биде „глобална“. Трговијата, инвестирањето и финансиските текови се сконцентрирани во Европа, Јапонија и во Америка. Петто, овие главни економски сили (G3) имаат можност да ја координираат политиката и преку неа да вршат притисоци на финансиските пазари и на другите економски текови. Глобалните пазари на одреден начин се регулирани и контролирани, но дејствувањето и целите на економската власт се ограничени од дивергентните интереси на големите сили и економските доктрини кои доминираат меѓу нивните елити (Hirst and Thompson, 1999:2-3). Овој аргумент го објаснуваат со тврдењето дека денес ништо ново и радикално не се случува во однос на поранешните периоди. Повикувајќи се на историските податоци, тие го потенцираат само растот на нивото на интернационализацијата, поточно на интеракцијата меѓу доминантните национални економии, а не на глобализацијата (Held et al, 1999:5).

Покрај овие идеи, имено, идејата за глобализацијата како проект Сорос ја поврзува со развојот на глобалните финансиски пазари, растот на транснационалните корпорации и нивната сè поголема доминација над националните економии (Soros, 2002: 13). Во тој поглед, Сорос забележува дека под влијание на глобализацијата, општествата се промениле, посебно на економски и на финансиски план. Поточно, истакнува тој, одделни држави да го привлечат странскиот капитал, се принудени да го прифатат „пазарниот фундаментализам“. На тој начин се намалува способноста на државите да воспоставуваат контрола над националната економија (14). Тоа упатува на констатацијата дека земјите кои имаат моќни позиции во глобалниот простор ги потчинуваат останатите делови од светот. Националните влади сè повеќе стануваат дел од глобалната економија, при што е загрошена виталноста на националната држава. Поточно, опаѓа контролата на националната држава поради сè поголемото значење на институциите од глобално и од регионално ниво. Но, таа, од друга страна, создава услови за транснационална комуникација меѓу поединците со помош на глобалните комуникациски технологии и јакнењето на свеста за заедничките интереси и потреби.

Заклучок

Перспективата за глобализацијата како процес и перспектива за глобализацијата како проект се извонредно значајни за проучување на глобализацијата. Тие перспективи стануваат клучни за создавањето на светското општество. Тоа општество Урлих Бек го означува како севкупност на општествени врски кои не се интегрирани или зависни од политиката на националната држава. Бек претпоставува дека светот во комбинација со светското општество значи разлика или многустраност, па поради тоа се јавуваат транснационалните облици на производство и конкуренцијата на пазарот на трудот, глобалното известување во медиумите, транснационалните бојкоти на потрошувачите, транснационалните начини на живот, кризи и војни, уништување на природата и многу други глобални прашања. Токму поради тоа, Бек ја означува глобализацијата како процеси преку кои независните национални држави се испрекинати и поткопани од транснационалните учесници со различни видови моќ, насока, идентитети и мрежи. Тој сугерира дека „глобализацијата се случува според различни автономни логички кои егзистираат едни покрај други. Како такви се логиката на економијата, политиката и културата, кои, според своите белези, лесно се препознаваат и чувствуваат“ (Бек, 2003: 16), и при што современиот човек е неможно да остане изолиран од сите тие случувања околу него.

За овој комплексен и противречен процес е значајна идејата на Арјун Ападурај за глобалните текови. Тие текови се конституирани од финансиски ресурси, движења на луѓе, идеи, медиуми и технолошки конфигурации кои се дел од имагинарните светови. Во тие светови се создаваат случајни конфигурации кои на различни места може да имаат различни ефекти (Apaduraj, 2011: 56).

Џорџ Ритцер ги потенцира противречните карактеристики на глобализацијата кои ги инволвираат процесите на *империјализмот*, *колонијализмот*, *вестернизацијата* и *истернизацијата*, кои, во голема мера, ги обележуваат општествата како во минатото, така и во сегашноста (Ritzer, 2009; 2011). Под поимот империјализам ги подразбира методите што ги употребува една национална држава за здобивање контрола (понекогаш за освојување територија) над друга држава или географска област. Во таа смисла, Ритцер истакнува дека современите општества се соочуваат со постоењето културен и медиумски империјализам. Културниот империјализам се јавува како резултат на наметнување на културите повеќе или помалку на други култури, а медиумскиот империјализам се јавува како резултат на доминацијата на западните медиуми и технологии во помалку развиените општества и култури. Меѓутоа, како последица од империјализмот, Ритцер посебно го истакнува колонијализмот. Осврнувајќи се на колонијализмот, тој го потенцира културниот колонијализам сфатен како ширење на колонијалната сила на културните активности и институции (посебно на образованието и на медиумите), или асиметрично влијание на една култура врз друга. Така сфатениот колонијализам ја наметнува културата (западната) како средство на политичка и економска контрола во сите делови од светот.

Денес, овие процеси се сметаат и како основа за појавата на процесите на вестернизацијата, кои, според сфаќањето на Рицер, се процеси на економско, политичко и на културно влијание на Западот врз останатите делови од светот. Како пример за овие процеси тој ги истакнува технологиите, англискиот јазик, правото, животните стилови, па и храната, како елементи кои имаат значително влијание во незападните делови од светот. Но, покрај тоа западно влијание во светот, Рицер го потенцира и економското и културното влијание на Истокот врз Западот. Тоа се процесите на истернизацијата, кои имаат, исто така, големо влијание врз западниот свет. Тоа источно влијание Рицер го забележува во присуството на етничките ресторани и кујни (кинеска, индиска, јапонска), популарната јога, вегетаријанството, автомобилската индустрија (Toyota, Nissan, Honda, Hyundai), како и преку електронската индустрија (Sony, Panasonic) (Ritzer, 2009: 64-78).

Сознанијата добиени од анкетното истражување за односот на глобалното и локалното во културата во Република Македонија упатуваат на заклучокот дека овие контрадикторни манифестации за глобализацијата се широкораспространети. Поточно, од податоците е идентификувано дека испитаниците ја идентификуваат глобализацијата, пред сè, *како процес наметнат од страна на моќните земји*, но и *како процес на создавање светско општество* и *како реален процес*.

Контроверзиите што се јавуваат во врска со нејзиното сфаќање и прифаќање кај јавноста се резултат на неможност да се разбере овој феномен во целокупната негова сложеност. Во современото општество, глобализацијата се јавува како феномен на интеграција на целокупното општествено живеење, во насока на обликување и трансформирање на секојдневниот живот на современиот човек. Таа, истовремено, ја презема улогата на носител на општествените промени, промовирајќи ги своите широки можности за надминување на географската омеѓеност меѓу општествата, државите и културите. Како таква, глобализација има значајна улога за вклучување на општествата, групите и поединците со своите посебни белези во едно светско општество.

Глобализацијата денес како реален општествен феномен е само определена форма на продолжување на процесот на обединувањето на човештвото.

Литература:

- Albrow, Martin. 1996. *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*. Oxford: Polity Press.
- Ападурaj, Ардџун. 2011. *Kultura i globalizacija*. Beograd: XX vek.
- Бек, Урлих. 2003а. *Што е глобализација?* Скопје: Тера Магика.
- Bourdieu, Pierre. 1998. "Le Mythe de la „Mondialisation” et l' Etat Social Européen". Paris. Contre-Feux, 34-50.
- Held, David., McGrew, Anthony., Golgblatt, David., and Perraton, Jonathan. 1999. *Global Transformations: Politics, Economic and Culture*. Stanford: StanfordUniversity Press.
- Hirst, Paul., Grahame, Thompson. 1999. *Globalization in Question*. Cambridge: Polity Press.
- Pieterse Nedeerven, Jan. 2009. *Globalization and Culture: Global Mélage*. Lanhan: Rowman& Littlefield Publishers, INC.
- Ritzer, George. 2007. *The Globalization of Nothing 2*. London: SAGE Publications.
- Ritzer, George. 2009. *Globalization: A Basic Text*. WILEY- BLACKWELL.
- Robertson, Ronald. 1992. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: SAGE Publications.
- Wallerstein, Immanuel. 1986. *Suvremeni svjetski sistem*. Zagreb: Cckade.

Marija DRAKULOVSKA CUKALEVSKA

GLOBALIZATION: PROCESS AND/OR PROJECT

Summary

Globalization issue which according to its nature is rather complex and contradictory has been analyzed from various theoretical and conflicting aspects in the modern sociology.

This paper analyses two theoretical attitudes on the globalization issue. The first one refers to globalization as a process, as properly articulated theoretical orientation which has found its full expression in the works of Immanuel Wallerstein (Wallerstein, 1999), Ronald Robertson (Robertson, 1992), Martin Albrow (Albrow, 1990), Anthony Giddens (Giddens, 1998) and Jan Pieterse (Pieterse, 2009). However, the most eloquently exponents of the theoretical orientation of the globalization as a process are reflected in the works of Pierre Bourdieu (Bourdieu, 1998), Paul Hirst, Grehejm Thomson (Hirst and Thompson, 1999, 2000) and George Soros (Soros, 2002).

Both perspectives are extremely important for interpreting various socio-cultural contexts.

Keywords: GLOBALIZATION, PROCESS AND PROJECT.